

АННОТАЦІЯ

Луговая Татьяна. Концепт национальной истории в художественном осмыслении Михаила Грушевского и Андриана Кащенко: сравнительный аспект.

В статье анализируется концепт национальной истории как ключевой в исторической художественной прозе М. Грушевского и А. Кащенко. Автор сопоставляет проявления этого концепта в произведениях обоих писателей. Анализируется художественное наследие М. Грушевского и А. Кащенко на уровне проблемно-тематической схожести. Выявляется тенденция к беллетризации самых важных исторических сюжетов в их произведениях.

Ключевые слова: литературоведческая и писательская деятельность, историософия, литературоведческая концепция, методология, сюжет, хронотоп.

SUMMARY

Lugova Tetyana. Concept of national history in the artistic comprehension of M. Grushevsky and A. Kaschenko: comparative aspect.

The concept of national history as the main one in the novels of M. Grushevsky and A. Kachenko is analyzed in the article. The author of the article makes an attempt to compare the manifestation of this concept in the novels of both authors that are analyzed on the level of problem-thematic similarity. The trend for the beletrization of the main historical topics in their novels is investigated.

Key words: philological and author activity, historiosophy, literary conception, methodology, topic of the novel, cronotop.

УДК 821.161.2:82-14«18»

Віта ЯГУШКІНА,

аспірант,

Донецький національний університет

АВТОІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ПОЕМ М. КОСТОМАРОВА

У статті здійснюється аналіз автоінтертекстуальних зв'язків поеми М. Костомарова на тематично-фабульному, мотивному та образному рівнях. Простежується специфіка поетизації пережитих письменником подій, діалог автора зі своїм поетичним «я». Досліджуються інтертекстуальні зв'язки з давньогрецькою літературою, залучення історичних фактів, постатей, античної міфології та їх функції у поемах.

Ключові слова: автоінтертекстуальність, діалог, образ, мотив, поетика, алюзія, ремінісценція.

Теоретичним питанням інтертекстуальності присвячено чимало літературознавчих праць. Враховуючи теорію діалогічних зв'язків

М. М. Бахтіна, дослідники розуміють художній твір як « ланку в ланцюгу мовленнєвого спілкування» [1, 178]. Діалог може відбуватися як на рівні епохи, течії, так і в межах творчого доробку одного письменника. Створюючи типологію інтертекстуальних зв'язків, Н. Фатєєва підкреслює, що між творами одного автора «можна встановити відношення семантичної еквівалентності за різними текстовими параметрами» [12, 91]. Такі відношення дослідниця називає автоінтертекстуальними. Подальше обґрунтування автоінтертекстуальності знаходимо у статтях С. Киричука [2] та Г. Колодкевича [3], які, аналізуючи творчість українських письменників, простежують особливості втілення інтертекстуальних та автоінтертекстуальних зв'язків у їхній поезії. Дослідники сходяться на думці, що взаємодія текстів, один із яких у часовому просторі передує іншому, зумовлена єдністю основних аспектів мисленевого простору письменника. Автор сприймає свій, уже написаний, твір відсторонено, що дозволяє йому вступати в діалог із власним «я».

Автоінтертекстуальність ліро-епосу М. Костомарова зумовлена складною життєвою ситуацією, адже до поля автоінтертекстуальних зв'язків потрапляє не лише рецепція претексту, а й художнє осмислення життєвих перипетій письменника, можливість об'єктивно (із відстані часу) оцінити особисту долю, адже, «автор виступає як особа, яка в процесі породження поєднує свій текст зі своїми і чужими попередніми текстами» [12, 92]. У М. Костомарова таким твором постає поема «Юпітер світлий пливе по зелених Кіммерії водах» написана під час другої подорожі письменника до Криму. Цей твір став значним явищем у творчості поета, своєрідним підсумком усієї поезії письменника, тлом для осмислення власної долі і призначення. Відзначаючи художню вартість цієї поеми, І. Франко наголосив, що поема «належить до найзаметніших та найглибше продуманих поетичних творів, якими може похвалитися російське письменство ХІХ віку» [13, 298]. Подальше дослідження цієї поеми знаходимо в передмові В. Смілянської, статті Б. Короленко. Дослідники відзначають, що «твір набуває алюзійності, яка надає йому політичного звучання» [4, 18], проте питання автоінтертекстуальних зв'язків у творі М. Костомарова вимагає більш ґрунтовного опрацювання.

Мета статті – проаналізувати автоінтертекстуальні зв'язки поем М. Костомарова на мотивному, тематично-фабульному та образному

рівнях, простежити специфіку художнього діалогу з авторським «я», визначити функції елементів античної поетики.

Початок поеми «Юпітер світлий пливе по зелених Кіммерії водах» постає переспівом із раннього вірша М. Костомарова «Пантікапея» побудованого за аналогією до віршової драми. Проте, для написання своєї російськомовної поеми письменник вдається до гекзаметру, тим самим наближаючи її до давньогрецького епосу. В експозиції твору перед читачем постає картина розритих курганів, по яких блукають душі потурбованих предків. Аби підкреслити їх страждання, автор звертається до історичних подій із життя стародавнього Криму: «Непробудних від віку / Тіней торкнувся лихий, невідчепливий ворог. Сміліший / Він від готських полків, що колись стародавній Тавриді / Смертний удар нанесли» [13, 287]. Вдаючись до гіперболізації, письменник намагається показати шкоду, яку наносить душам предків наука.

В цих рядках М. Костомаров вступає у полеміку із російськими письменниками, які прославляли наукові знахідки. Змальовуючи Крим, його стародавності, В. Шурф підкреслює: «Так археологъ, открывая / Обломки урны изъ земли, / На нихъ глядитъ — и, какъ живая, / Быль встанетъ въ прахѣ и пыли» [6, 69]. Важливою тенденцією, яка прослідковується не лише у кримських творах М. Костомарова, а й російських романтиків, постає порівняння Крима з Давньою Грецією. Російська дослідниця Е. І. Худошина зауважує, що використання грецької міфології, топонімів і т. п. дозволяє російським письменникам «знайти свою Грецію у Тавриді» [14, 25] і, таким чином, долучитися до давнього світу.

На початку поеми «Юпітер світлий пливе по зелених Кіммерії водах» письменник вдається до античної міфології. Божества, яких згадує М. Костомаров у поемі, мають просторово-часову семантику, зокрема Юпітер – бог неба, Понт – бог внутрішнього моря, Олімп – гора, на якій збиралися боги, Плутона моторошне царство – світ мертвих [7; 8]. Апелювання до античної міфології дозволяє письменнику наблизити твір до давньогрецького епосу, адже «завдяки авторській інтертекстуальності весь простір поетичної і культурної пам'яті залучається до структури заново створюваного тексту як смислоутворюючий елемент, і таким чином літературна традиція іде не з минулого у майбутнє, а із сучасного в минуле» [12, 21]. Наслідуючи зразки давньогрецького епосу, письменник персоніфікує Царський курган – місце дії поеми: «Поміж горбами,

мов цар, стоїть горб між усіма найвищий, / Сумно глядить без жильця, мов ограблений бідний каліка» [13, 287]. Цей персоніфікований образ постає наскрізним в обох поемах поряд із образом подорожнього та тіні царя, які виступають головними героями творів.

У спілкуванні царя Меотіди із подорожнім простежуються алузії до поезії «Пантікапея», проте автор зосереджується на монолозі царя, у якому розкриваються страждання потурбованої душі. Поема просякнута ремінісценціями на античні міфи: «Там, мов Еола дочка-жалібниця, нездвижно весь день я / Мушу томиться й стоять під палючим, мені ненависним / Сонцем» [13, 289]. Донька Еола – Алкіона «дружина фессалійського царя Кеїка, яка кинулася в море, [дізнавшись про загибель чоловіка – *В. Я.*] і перетворена на зимородка» [7, 59]. У цій легенді, викладеній у «Метаморфозах» Овідія, наголошується на невимовних стражданнях жінки, яка пташкою очікує на чоловіка. Завдяки інтерпретації міфу, М. Костомаров проводить паралелі між душею жінки та царя, підкреслюючи безперервні страждання останнього на помезів'ї світу живих та світу мертвих.

Важливим постає час дії – ніч. У багатьох народів вважається сакральним часом, що поєднує світ живих та світ мертвих, дозволяє створити особливий хронотоп поеми. Згадки про Селену – богиню місяця, дають можливість письменнику поетично осмислити художній час твору, вивести його за межі звичайного, вказати певну циклічність, відокремленість теперішнього часу від давноминулого: «Як бо Селена зійде з-під туманів, невідома сила / Тягне мене й підійма, й я лечу по оселях усопших» [13, 289]. Образ Селени постає наскрізним у обох творах, підкреслює палімпсестний характер поеми «Юпітер світлий пливе по зелених Кіммерії водах» «пригадування» та художнє осмислення М. Костомаровим колись написаного, адже у митця «формується на духовному рівні власна система індивідуально-авторської поетичної пам'яті слів» [3, 213]

Включення до твору М. Костомарова фрагментів з історії Крима, протиборство елліністичних Пантікапей зі скіфськими поселеннями, дозволяє письменнику пов'язати елементи античної міфології із образом скіфського царя, який постає символом свого часу.

Крізь призму світобачення душі царя розкриваються уявлення предків про цінності. В його свідомості матеріальне переплітається із

духовним: «Збурено царський мій склеп, мій останній пристанок розбито! / Топче ненависний раб домовину свячену владики!. / З мармуру мій саркофаг увезли!» [13, 289]. Цар наголошує, що його багатство сприяло його духовному спокою, тому його душа «упокоїться» лише, коли його багатство повернеться на місце. В цьому сенсі образ царської тіні символізує час, у який він жив. Цар Меотіди виступає носієм певної культури і тісно пов'язаний із нею. В обох поемах простежується думка М. Костомарова про те, що життя царів, правителів в контексті вічності більш складне, бо до них звертаються, турбують: «Тисячі літ ми ось тут супокійно, про світ той не знали, / Самі не чувши себе, в забутті й нечутливості сонній. / Дар дорогий – забуття!» [13, 288]. Цар заздрить простій людині, рабу, могила якого зрівнялась із землею. Він наголошує, що навіть, якщо повернуть усі багатства, заново захоронять і оплачуть царські останки, це не врятує його, бо на нього давить тягар минулих гріхів, що повернувся до стривоженої душі. У поемах поняття спокою переплітається із розумінням романтиками пам'яті й пошани до минулого.

Простежується ремінісценція до «Розритої могили» Т. Шевченка, у якій автор духовний скарб порівнює із матеріальним: «Чого вони там шукали? / Що там схоронили / Старі батьки?» [15, 10]. Письменники засуджують розкопки могил, наголошують, що могили постають символом пам'яті про минуле та історію народу, духовним орієнтиром для нащадків. Тому заключним акордом у поемі М. Костомарова «Пантікапея» звучать рядки: «Горе тому, чиї кості з землі чоловік вибирає; / Гірко й тому, хто за золото мертвих покою збавля» [4, 109]. Переходом до діалогу із власним поетичним «я» у поемі «Юпітер світлий пливе по зелених Кіммерії водах» постає опис Бахчисарайського фонтану, що відсилає читача до однойменної поеми О. Пушкіна, зокрема роздуми його про музу: «Прихильник муз, прихильник миру, / Забувши й славу, і любов, / О, скоро вас побачу знов, / Веселі береги Салгіру!» [10, 267]. Як і російський романтик, М. Костомаров поділяє власне авторське «я», виокремлюючи образ поета, із яким вступає у діалог. В обох письменників образ подорожнього постає двоплановим: з одного боку, це людина, що подорожує Кримом, з іншого – той, хто може подорожувати із світу живих у світ мертвих.

Автор проводить паралелі між поселеннями еллінів у Пантікапеї та долею українського народу під патронатом Російської імперії,

зокрема в енциклопедичному довіднику за редакцією В. Смоля зроблено припущення, що «в постаті пантікапейського царя [М. Костомаров – В. Я.] зображує російського імператора Миколу I, а в його жертві, безіменному поеті, – самого себе» [11, 537]. У поемі письменник змальовує становлення тиранства: «Та не минула і нас зла зараза, що зветься тиранство, / Знать незлічима хвороба еллінів!» [13, 292]. Через розповідь поета М. Костомаров переосмислює долю царя, зображуючи його у негативному ключі. Аби показати цілісний образ царя-тирана, письменник вдається до ремінісценції на поему Есхіла «Орестея», в якій богині справедливості Евменіди переслідують Ореста, який вбив свою матір [8, 261].

Ключовим образом постає маяк – символ страждань, влади самодержавства. Це в'язниця, у якій цар знущався над поетами: «Та два поверхи були в тій вежі, зверху менший, що містив / Маяк на своїм дасі. <...> В нижнім поверсі були побудовані нори вузькії» [13, 293]. Маяк – це споруда, що вказує шлях кораблям, у поемі М. Костомарова набуває символічного значення, як дороговказ у житті людини і народу, адже море в багатьох письменників символізує життя.

Завдяки двоплановості художнього твору письменник інтерпретує факти власного життя, відсторонюючись від них. М. Костомаров уводить образ іншого, з подібною долею – це дозволяє проаналізувати події особистого життя, сприйняти їх узагальнено. Поета автор наділяє рисами власного характеру: «Вчасно я став розуміть красоти благодатную мову, / Звуки кіфари любив більше я, ніж багатства та почесть <...> Скромний мій [спів] не гримів на тиранів сатирами [злими] / Сучасних справ не торкався» [13, 294-295]. Письменник наголошує на історичних уподобаннях поета, його байдужості до політичних подій.

Особливого значення в поемі набувають відносини із нареченою письменника, трагедії їх шлюбу, що так і не відбувся. Змальовуючи наречену поета, М. Костомаров надає її образу рис А. Крагельської: «Мене ж тягло більше до неї пречисте / Серце та ум світляний, непорочний та порив до співу» [13, 295], адже, як наголошує Ю. Пінчук, А. Л. Костомарова була «обдарованою піаністкою» [9, 68] і М. Костомаров дуже любив слухати її гру. Письменник порівнює її із богинею радості та краси Евфросиною, підкреслюючи її винятковість, а тому після розлуки сумує за своєю нареченою.

У негативних тонах автор змальовує донощиків: «Крокодил, змія, жаба, й паскудні / Вироди всі ящірок, <...> занадто ще гарні супроти / Того, котрий набрехав самовладцю на мене» [13, 296], обурений їх вчинком М. Костомаров оплакує власну трагедію, звинувачує себе у неувважності до попереджень. Проте, підкреслюючи невинуватість покарання, письменник наголошує на обов'язку поета донести до власного народу ідею свободи та рівності. Тому дух поета, що був розбуджений під час розкопок, не приречений на страждання, як цар, а має божественний дар натхнення: «в душі людські вкладаю незримо / Замилування добра та вітхнення» [13, 297]. Аби наголосити на правильності ідеї свободи, автор уводить до поеми згадку про повстання греків у 20-х роках ХІХ ст., підкреслює прагнення їх звільнитися від турецької влади.

Зважаючи на паралельність зображення у творі долі М. Костомарова та духа поета, можемо провести аналогію між українським і еллінським народами, що дозволяє припустити прагнення письменника до звільнення українського народу з-під влади Російської імперії. А тому, епілогом поеми постає звернення до свободи: «Доки ж у мряці душній блудячи ми ще будем надарма / Приходу твого ждуть і служити за страву тиранам? / О, навернися до нас, приходи, дорогая свободо!» [13, 298]. Автор наголошує на оптимістичній вірі у свободу, намагається спонукати до боротьби проти тиранії. Вже наприкінці життя М. Костомаров повернеться до цієї поеми, написавши п'єсу в п'яти діях «Еліни Тавриди».

Поема «Юпітер світлий пливе по зелених Кіммерії водах» постає синтезом елементів античної міфології, історичних подій стародавнього Криму та долі М. Костомарова, що дозволяє донести до читача ідеї свободи та рівності. Вступаючи у діалог із власним поетичним «я», втіленим в образі духа поета, письменник намагається осмислити власну трагічну долю. У творі діалог із собою виконує не лише полемічні функції, а дозволяє сформулювати і поглибити ідеї, якими керувався автор, переосмислити власний життєвий шлях. Вдаючись до алюзій з історії та міфології, автор створює своєрідний хронотоп, у якому перетинаються сучасне і минуле. У творі втілено спробу осмислити ціну людського вчинку, що для духа царя постає митарством, а для духа поета – даром пробудження добра в людині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров. // М. М. Бахтин. Собрание сочинений в семи томах. Работы 1940-х – начала 1960-х годов. – Т. 5. – М.: «Русские словари», 1997. – С. 159-206.
2. Киричук С. Інтертекстуальність – автоінтертекстуальність: до постановки питання / С. Киричук // Вісник Львівського ун-ту. Сер.: Теорія літератури та порівняльне літературознавство. – Л., 2004. – Вип. 33, ч. 1. – С. 160 – 164.
3. Колодкевич Г. В. Автоінтертекстуальність творів В. Стуса періоду «Палімпсестів» / Г. В. Колодкевич // Літературознавчі студії: збірник наукових праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. – Київ, 2010 – Вип 29. – С. 210 – 214.
4. Костомаров М. І. Твори: У 2 т. / М. І. Костомаров. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 1990. – 637 с.
5. Костомаров Н. И. Автобіографія; Бунт Стеньки Разина / Н. И. Костомаров; Авт. очерка и сост. коммент. Ю. А. Пінчук; АН України; Археогр. комис.; Ін-т історії України. – К.: Наук. думка, 1992. – 511 с.
6. Крим. Антологія антологій / Упоряд., передм. і прим. О. М. Рудякова. – К.: Грамота, 2004. – 464 с.
7. Мифы народов мира [Текст]: энциклопедия: в 2 т. Т. 1: А – К / гл. ред. С. А. Токарев. – М.: Сов. энцикл., 1980. – 671 с.
8. Мифы народов мира [Текст]: энциклопедия: в 2 т. Т. 2: К – Я / гл. ред. С. А. Токарев. – 2-е изд. - Москва: Сов. энцикл., 1982. – 720 с.
9. Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Пінчук. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 232.
10. Пушкін О. Бахчисарайський фонтан // Рильський М. Твори: у 10 т. / О. Пушкін. – К.: Держ. вид. худ. літ., 1961. – С. 249 – 267.
11. Смолій В. А. та ін. Микола Костомаров: Віхи життя і творчості: Енцикл. довід. / В. А. Смолій, Ю. А. Пінчук, О. В. Ясь; Вступ, ст. і заг. ред. В. А. Смолія. – К.: Вища шк., 2005. – 543 с.
12. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М.: Наука, 2000. – 120 с.
13. Франко І. Зібрання творів у 50 т. / Поетичні переклади та переспіви / І. Я. Франко. – К.: Наукова думка, 1978. – 535 с.
14. Худошина Э. И. Крым в имперской географии Пушкина // Крымский текст. Материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 4 – 6 сентября 2006 г. / Под ред. Н. Букс, М. Н. Виролайнен. – СПб., – 2008. – С. 23 – 51.
15. Шевченко Т. Г. Заборонений Кобзар: вибране / Упоряд., передне слово і післяслово М. Зубкова. – Х.: Оригінал, 2006. – 96 с.

АННОТАЦІЯ

Ягушкіна Вита. Автоінтертекстуальність поэм Н. Костомарова.

В статті здійснюється аналіз автоінтертекстуальних зв'язків поэм Н. Костомарова на тематично-фабульному, мотивному і образному рівнях. Просліджується специфіка поетизації пережитих писателем подій, діалог автора зі своїм поетичним «я». Досліджуються інтертекстуальні зв'язки з давньогрецькою літературою, включення історичних фактів, осіб, античної міфології і їх функції в поемах.

Ключові слова: автоінтертекстуальність, діалог, образ, мотив, поезика, аллюзія, ремінісценція.

SUMMARY

Yagushkina Vita. Auto-intertextuality of the poems by M. Kostomarov.

The article analyzes the relationships of autointertextual poem by Kostomarov on context-fable, motive and figurative levels. There has poetized specific events experienced writer, dialogue Kostomarov of poetic "I". Investigates the intertextual connections with the ancient Greek literature, involving historical facts, figures, ancient mythology and their functions in the poem.

Key words: avtointertextuality, dialogue, image, motif, poetry, allusion, reminiscence.

УДК 821.161.2.09:78

Аліна САПРИКІНА

асистент,

Донецький національний університет

ВЕРБАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МУЗИКИ В ПОЕЗІЇ Г. МАЗУРЕНКО

У статті відзначається вплив музики на художню творчість Г. Мазуренко, з'ясовується специфіка транспонування виражальних засобів музики в поезію, досліджується метафоричне значення природних звуків, що наділяються музичною семантикою, з'ясовується експресивно-сміслові навантаження образів музичних інструментів, висвітлюються особливості вербальної інтерпретації творів відомих композиторів.

Ключові слова: художній твір, мистецтво слова, музика.

Вивчення літературно-музичних кореляцій відзначається різноманітністю підходів: філософський (О. Махов [10]), семіотичний (М. Алексєєва [1], В. Вольф [13], А. Гір [3]), міфопоетичний (Л. Гервер [2]). Зіставлення літератури і музики вимагає усвідомлення специфіки кожного мистецтва і виявлення засобів їх органічної взаємодії. Зв'язок мистецтва слова і музики в художній діяльності